

BAKENFOR ORDENE?

Knut Gørvell

En emigrant krysser sine ord. Studier i Aksel Sandemoses 'Det svundne er en drøm'.

Aschehoug, Oslo 1990

203 sider, ISBN 82-03-16323-8

Fortellerens upålitelighet og hovedpersonens uløste ødipalkonflikt ligger tjuvt utpå i Sandemoses store verk fra 1946, *Det svundne er en drøm*. Boken er som skapt for dagens litteraturvitere som jo hverken mangler tilgang på psykoanalytiske eller fortellerteoretiske modeller.

Til nå er det egentlig bare Asmund Liens store Edda-artikkel fra 1965 som systematisk har forsøkt å avklare de mange uavklarte spørsmål om norskamerikaneren John Thorsens liv og levnet. Artikkelen imponerer fortsatt med sin grundighet, men virker tredve år etter gammelmodig i sitt romansyn. Med andre ord: når man står med nyskrevne studier over *Det svundne er en drøm* i hånden, føler man et umiddelbart behov etter å gjøre seg kjent med innholdet.

Sandemoses tekst gir som kjent illusjon av å være John Thorsens fragmentariske notater; tematisk konsentrert om mord og kjærlighet. Som i så mye modernistisk prosa har også denne fortelleren fornemmelsen av at han ikke har fått sagt det avgjørende ordet. Alt ble bare forord (i tillegg til de fire som Thorsens

papirsamling innledningsvis er utstyrt med).

John Thorsen fremstiller seg indirekte som en morder - og for mange lesere har det vært vesentlig å avklare *om* og i så fall *hvor mange* personer John Thorsen har tatt av dage. Personlig har jeg en mistanke om at dette spørsmålet har vært så altoverskyggende at det har skremt kritikere fra overhodet å oppholde seg ved romanen. Knut Gjørvell viser her stort mot ved allerede innledningsvis å velge *ett* klart standpunkt, samtidig som han demper ned betydningen av spørsmålet:

Dersom en hevder at John ikke er morder, vil det være vesentlig å besvare hvorfor han (indirekte) framstiller seg som en. Kan det forklares med at alle dødsfallene er ønsket? En ville nok tegne et annerledes bilde av John i en slik tolkning, men jeg er ikke sikker på at det ville blitt så radikalt forskjellig.<...> Der John i ettertid sitter og skriver, kan han forsøke å ta æren for noe han ikke har turt å utføre, men noe han tror en overlegen "rival" har gjort. (s.34)

Denne elegante løsningen er typisk for *En emigrant krysser sine ord*. Gjørvell vet hvor han vil hen, han argumenterer nøkternt og lettfattelig for sitt syn, og med en lojalitet og ydmykhet overfor romanen som han vinner leserens sympati med.

Avhandlingen favner det meste. Det begynner med det fortellertekniske (særlig de genetiske tidskategorier), deretter følger genremessige avklaringer i forhold til kriminalromanen og et kapittel om de essayistiske innslagene plass i romanens helhet. Avhandlingen beskriver videre Johns grunnleggende konflikter i forhold til menneskene omkring ham, med utgangspunkt i psykoanalytisk inspirert teori, først og fremst René Girards modell for heltens kopiering av rivalens begjær. Dessuten blir det gitt en grundig oversikt over samtidskritikken. (Bak i boken finnes også en bibliografi over de ca. 30 anmeldelsene som boken har avstedkommet.)

Romanens brokete og tilsynelatende forvirrende personkonstellasjoner blir i siste - og beste - del av Gjørvells bok satt inn i et helhetlig logisk mønster. På bakgrunn av vage tekstsignaler analyserer forfatteren seg overbevisende frem til John Thorsens betydelige barndomstraumer og viser hvordan disse virker bestemmende på hovedpersonens voksne liv.

Gjørvell har som ambisjon å komme *bak* fortellerens egen bevissthet. Han tror f.eks. ikke på fortellerens avsluttende kommentarer, men antyder at hovedpersonen, ved veis ende i skriveprosessen, har ryddet grunnen i den grad at han kan trekke seg tilbake, og inn i psykosen.

Det fortjenestefulle ved boken er først og fremst at den rydder opp i Sandemoses tekst og ser sammenhenger der tidligere kritikere har gitt etter for følelsen av et ustrukturert kaos. Her er det da også vitterlig mye for en leser å holde orden på:

Susanne og Jenny spiller opp mot hverandre, mens Bjørn Lund kurtiserer Susanne, men vil ha Tora. John er på dette tidspunkt sammen med Jenny og har gjenkjent Agnes i Susanne, likevel vil han plutselig ha Tora Danvik uten at han ser at dette skyldes rivaliseringen med Bjørn Lund. (s.122)

Det er imidlertid problematisk at Gørvell i så sterk grad går god for eksistensen av alle disse personene. Hvor er det her blitt av den *tvil til det fortalte* som selve romanens skriveform nedfeller i teksten, og som Gørvell analyserer seg frem til i avhandlingens første del? For meg er det vanskelig å se alle de navngitte personer som særlig mer enn tekstuelle påstander, ulike poler i den upålitelige fortellerens tekst, i selvfiksjonens tjeneste (selvsagt uten at de blir mindre interessante av den grunn). Gørvell går i den fellen at han lar det fortalte som teksten refererer til få størst hierarkisk betydning (muligens fordi han litt for raskt velger å hoppe over det teoretiske problemet knyttet til leserens plass i teksten) derved overtar han tidvis fortellerens ord og påstander som sine egne. Både Gørvell og Thorsen understreker f.eks. viktigheten av forfatteren Gunder Gundersens skrivemåte, uten at dette noengang dokumenteres, hverken i romanen eller i avhandlingen.

De lesere som gjerne også skulle sett at romanen var noe mer enn John Thorsens dokument over sin egen kompliserte bevissthet, må nøye seg med det Sandemose-sitatet Gørvell har valgt som motto for avhandlingen: "Anmelderne (...) tenker: Her må stikke noe under. Herregud, det stikker ikke noe som helst under."

Emigranten har krysset sine ord. I tråd med kriminalromanens estetikk får fort lesningen av *det svundne er en drøm* preg av kryssordløsning. Men avhandlingens siste kapittel heter vitterlig "vi pynter oss med ord". Er det mulig å skille ordpynten fra et egentligere nivå i teksten? Gørvell blottlegger dagboknotatenes betydning gjennom påvisningen av fiksjonsuniversets indre logikk. Vil man derimot vite hva disse notatene betyr som *roman* må man vente på kommende studier som vil måtte fokusere på Thorsen - og Sandmose - først og fremst som produserende fortellere.

Petter Aaslestad, Universiteit van Amsterdam